

MILLIY-MA'NAVIY YUKSALISH JARAYONINING IJTIMOYTARIXIY MASALALARI VA UNI YOSH AVLOD TARBIYASIDA TUTGAN O'RNI

Kurbonaliyev Ural Xatamovich

Termiz Davlat Pedagogika instituti Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (ma'naviyat asoslari) yo'nalishi 2- bosqich magistranti.

Annotatsiya *Ushbu maqolada milliy-ma'naviy yuksalish jarayonining ijtimoiy-tarixiy masalalari va uni yosh avlod tarbiyasida tutgan o'rni borasida ma'lumotlar keltirildi.*

Kalit so'zlar: *tafakkur va dunyoqarashi, axloq va odobi, milliy g'oya, qadriyat, milliy qadriyatlar, ahloqiy qadriyatlar, ma'naviyat, ma'naviy munosabat.*

SOCIO-HISTORICAL ISSUES OF NATIONAL AND SPIRITUAL DEVELOPMENT PROCESS AND ITS ROLE IN THE EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION

Abstract *This article talks about the socio-historical issues of the national-spiritual ascension process and its role in the upbringing of the younger generation.*

Keywords: *contemplation and worldview, morality and manners, national idea, value, national values, moral values, spirituality, spiritual attitude.*

СОЦИАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ПРОЦЕССА НАЦИОНАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО РАЗВИТИЯ И ЕГО РОЛЬ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация *В данной статье говорится об общественно-исторических проблемах процесса национально-духовного восхождения и его роли в воспитании подрастающего поколения.*

Ключевые слова: *созерцание и мировоззрение, нравственность и нравы, национальная идея, ценность, национальные ценности, нравственные ценности, духовность, духовное мироощущение.*

Kirish. Inson o'z ehtiyojlarining mazmun-mohiyatini, ularning qondirilish vositalari va jarayonlarini chuqur o'rganib, tahlil qilib borishlari kerak. Inson ehtiyojlarini qondiruvchi noz-ne'matlarni (tabiat in'omlari, ijtimoiy ishlab chiqarish mahsulotlari) o'rganish, iste'mol va foydalanish qanday natijalarga olib kelishini

bilishgina hayot rivojlanishida ijobiy natijalarga yetaklaydi. Ma'naviy ehtiyojlar ham bundan mustasno emas. Ayniqsa, barkamol avlod tarbiyasida yoshlarning ma'naviy ehtiyojlarini shakllantirish muhim vazifalardan hisoblanadi. Ehtiyojlar tiriklik belgisi bo'lsa, ma'naviy ehtiyojlar kishining ijtimoiyligi, insoniyligi belgisidir. Ma'naviyat faqat insonga xos xususiyatdir.

Ma'naviyat ruhiy, aqliy, axloqiy qadriyat sifatida millatning, xalqning, har bir shaxsning ichki olami, tafakkur va dunyoqarashi, axloq va odobi, ya'ni barcha insoniy fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Chunonchi, ma'naviyatni inson ichki olamini boyitadigan, uni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, uning imon-irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyg'otadigan qudratli botiniy kuch, deb ta'riflanadi. Bugungi kun milliy g'oyasini shakllantirish va uni rivojlantirishning murakkablik darajasining yuqoriligiga sabab shundaki, hozirda butun dunyo mamlakatlarini qamrab olgan globallashuv jarayoni hayotning barcha sohalariga, jumladan, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy sohalarga ko'rsatayotgan salbiy ta'sirlarining ortib borishi va bu salbiy ta'sirlar XXI asr kishisida loqaydlik, beparvolik, kosmopolitizm, daxldorlik hissining susayib ketishi, har qanday qadriyatlarga nisbatan umumiy nazar bilan qarash kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda.

Bu illatlar esa jamiyat a'zolarining yagona maqsadmuddaolar atrofida birlashish qobiliyatini susayib ketishiga olib kelmoqda. Aynan shu omillar milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy-axloqiy asoslarini izchillik bilan tadqiq etish, ijtimoiy hayotning har bir qatlamiga munosib ijtimoiy-axloqiy tamoyillarni ishlab chiqish zaruratini orttirmoqda. Milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy – ahloqiy masalalarini ko'rib chiqar ekanmiz, dastavval “milliy g'oya” tushunchasiga ta'rif berib o'tsak. Milliy g'oya – millatni o'tmishi, buguni va istiqbolini o'zida mujassamlashtirgan, uning tub manfaatlarini va maqsadlarini ifodalab, taraqqiyotga xizmat qiladigan ijtimoiy g'oya shakli. Milliy g'oya har bir millatga mansub kishilar uchun umumiy faoliyat mezonini, ularni birlashtiruvchi va muayyan maqsadga xizmat qiluvchi omil hisoblanadi. U muayyan millatning tabiiy – tariixiy rivojlanishi jarayonida, moddiy va ma'naviy hayot sharoitlari ta'siri natijasida, milliy ruh va yashash tarzi, siyosiy tuzum va ijtimoiy tizim bilan bog'liq maqsad va ideallar hamda umumiy qadriyatlar tizimi bilan tavsiflanadigan va milliy makonda o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladigan g'oyalardan biridir.

Milliy g'oya o'z mohiyatiga ko'ra, xalq, millat taqdiriga daxldor bo'lgan, qisqa yoki uzoq muddatda hal etilishi kerak bo'lgan vazifalar va mo'ljallarni ham aks ettiradi. U yoki bu g'oyaning milliy g'oya sifatida maydonga chiqishi millatning o'tmishi, mavjud holati bilan bevosita bog'liqdir. Zero, ana shu ikki negizga tayangan holdagina u millatning qisqa yoki uzoq vaqtda erishishi lozim bo'lgan

maqsad – muddaolari va mo'ljallarini to'g'ri ifodalay olishi mumkin. Bevosita O'zbekiston misolida ko'radigan bo'lsak, mustaqillikka erishganimizdan, ya'ni 1991 – yildan 2016 yilga qadar “Milliy tiklanish” g'oyasi 2016 yildan hozirgi kunga qadar esa “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari” degan ulug' maqsad davlatimizning bosh g'oyasini ifoda etmoqda. Tom ma'nodagi milliy g'oya oxir-oqibatda ozmi-ko'pmi insoniyat taqdiriga ta'sir qiladi. Shu ma'noda har qanday milliy g'oyada umuminsoniy mohiyat mavjud bo'ladi. ammo aniq bir millat yoki umuman insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan g'oyalar ham bor. Aytaylik, “milliy yarash” g'oyasi fuqarolar urushi ketayotgan davlat uchun hayotiy mazmunga ega bo'lsa, “Manfaatli hamkorlik” g'oyasi dunyoning barcha mamlakatlari uchun birdek aahamiatlidir.

Har bir xalq o'z tarixining burilish nuqtalarida, avvalo, mafkura masalasini, uning o'zagini tashkil etadigan, o'ziga xos o'q, birlashtiruvchi yadro vazifasini o'taydigan ijtimoiy g'oyani shakllantirish muammosini hal qiladi. Mavzuni mamalakatimiz misolida davom ettiradigan bo'lsak, O'zbekiston uchun milliy g'oya haqidagi masalaning bugungi amaliy ahmiyati shundaki, jahon geosiyosiy maydonidagi o'zgarishlar hamda globallashuv jarayonlarining kuchayishi natijasida vujudga kelayotgan salbiy holatlar, jumladan, zo'ravonlik, inson taqdiri, jamiyat hayotiga bepisandlik, loqaydlik, andishasizlik, behayolik, o'z tarixiy, diniy, milliy – ma'naviy ildizlaridan uzilib qolish kabi illatlarga qarshi kurashadigan, milliy va umuinsoniy qadriyatlarni asrab qolgan holda ijtimoiy – iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydigan, jamiyatning barcha qatlamlari, har bir a'zosi uchun birday qadrlil bo'lgan milliy g'oya va mafkurani ishlab chiqishdir.

Bugungi kunda O'zbekiston milliy taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo'ydi. Mazkur taraqqiyot bosqichining asosiy maqsad va vazifalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev boshchiligida ishlab chiqilgan va izchillik bilan amaliyotga taqdim etilayotgan “O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha 2017-2021 yillarga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasi” hamda uning negizida qabul qilingan bir qator ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy hujjatlarda o'z ifodasini topgan. Harakatlar startegiyasi asosida kechayotgan shiddatli islohotlar tub negizini esa “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” g'oyasi tashkil etmoqda. Yagona Vatan tutyg'usi, adolat – qonun ustuvorligida, xalq roziligi, jaholatga qarshi ma'rifat, innovatsion taraqqiyot tushunchalari “Milliy yuksalish g'oyasi”ning asosiy kategoriyalari bo'lib hisoblanadi. Shuningdek, mazkur g'oyaning asosiy tamoyillarini quyidagilar tashkil etadi: - millati, tili va dinidan qat'iy nazar, O'zbekistonning barcha fuqarolari manfatlari va orzu-intilishlarini aks ettirish; - milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini, millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglikni ta'minlash; - qonun ustuvorligi, inson huquq va erkinliklarini eng oily qadriyat darajasiga

ko'tarish; - oshkoralik va fikrlar xilma-xilligiga rioya etish; - shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarini hamda mas'uliyati uyg'unligiga erishish; - farovon hayot barpo etishga qaratilgan iqtisodiy omillar samaradorligini oshirish; - milliy yuksalish g'oyasini umummilliy harakatga aylantirish.

Ko'rinib turibdiki, O'zbekiston Respublikasi taraqqiyotning yangi bosqichida o'z oldiga jamiyatning barcha sohalarini qamrab olgan bir qator ustuvor vazifalarni qo'ygan. Bu vazifalar ijrosini ta'minlashda ko'plab ob'ektiv va subyektiv omillar qatori milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy-ahloqiy masalalari ham chuqur ahamiyatga ega. Bu masalalar ko'plab ijtimoiy muammolar va ularning yechimiga qaratilgan harakatlarni o'z ichiga olsada, quyida ularning ayrimlariga to'xtalib o'tamiz: - milliy qadriyatlarni saqlab qolish hamda yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash tamoyili; - milliy an'ana va urf-odatlarini o'zida mujassamlashtirgan ma'naviy munosabatlarni shakllantirish tamoyili; - jamiyatda oila institutini mustahkamlash hamda unda ma'naviy muloqotni ta'minlash tamoyili; - milliy o'zlikni anglashni yangi bosqichga ko'tarish tamoyili. Milliy qadriyatlarni saqlab qolish hamda yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash. Milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy-ahloqiy masalalari qatoriga kiruvchi mazkur tamoyilning mazmun - mohiyati jamiyatning rivojlanishida asrlar davomida yaratilgan qadriyatlardan oqilona foydalanish, uni asrab-avaylash hamda yoshlar ongiga singdirish orqali kelajak avlodga yetkazib berishda o'z ifodasini topadi.

Qadriyatlar o'zi nima degan savolga ilmiy adabiyotlarda turlicha qarash va yondashuvdagi javoblarni toppish mumkin. Jumladan, falsafaga oid qomusiy lug'atlarda bu tushunchaga "voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan falsafiy-sotsiologik va aksiologik tushuncha" deb ta'rif bersalar, yana bir boshqa manbada "qadriyatlar muayyan jamiyat yoki sinfga mansub kishilar turmushi va madaniyatining haqiqiy yoki ideal ne'matlari bo'lgan tabiat va jamiyat hodisalarining mohiyati (yoki hodisaning bir jihati)dir. Bu ne'matlarning qadriyatlar deyilishiga sabab – kishilar ularni qadrlaydilar, chunki bu qadriyatlar ularning shaxsiy va ijtimoiy turmushini boyitadi. Shuning uchun ham kishilar o'z tasarruflaridagi qadriyatlarni himoya qiladilar va o'zlari uchun maqsad yoki ideal bo'lgan qadriyatlarni amalga oshirishga intiladilar" deb e'tirof etilganini ko'rishimiz mumkin.

Qadriyatlar ijtimoiy xususiyatga ega bo'lib, o'z ichida bir necha turlarga bo'linadi. Masalan, tabiiy, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy, moddiy, ma'naviy, axloqiy, diniy qadriyatlar shular jumlasidandir. Sanab o'tilganlar ichida milliy g'oyani rivojlantirishda mukammal darajada shakllangan axloqiy qadriyatlarning o'zni beqiyosdir. Sababi, axloqiy qadriyatlar halollik, poklik, o'zaro yordam, adolatlilik,

haqiqatgo'ylik, ezgulik, tinchlik, shaxs erkinligi, mehr-muhabbat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi bir qator yuksak umminsoniy fazlilatlarni qamrab oladi. Aynan shu fazilatlarni mujassamlashtirgan xalq vakillari yaxshilik, burch, vijdon, or-nomus, sabr, farosat, kamtarlik, andisha kabi axloqning o'ziga xos o'lchamlarini o'zida namoyon etadi va shu bilan birgalikda millat, xalq va yurt taqdiriga daxldor tushuncha milliy g'oyani rivojlantirishda o'zining munosib hissasini qo'shadi. Qadriyatlar ichida ma'naviy qadriyatlar ham inson ijtimoiy mohiyatini belgilashda muhim ahamiyatga egadir. Ma'naviy qadriyatlarga yuksak axloq, imon, e'tiqod, insof-diyonat, yaxshi xulq-atvorni targ'ibot qiluvchi boy ma'naviy merosimiz, urf – odatlarimiz, an'analarimiz kiradi. Shu ma'noda ma'naviy qadriyat tushunchasi milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy-ahloqiy masalalari tarkibiga kiruvchi milliy an'ana va urf-odatlarni o'zida mujassamlashtirgan ma'naviy munosabatlarni shakllantirish tamoyili bilan chambarchas bog'liqdir. Milliy an'ana va urf-odatlarni o'zida mujassamlashtirgan ma'naviy munosabatlarni shakllantirish tamoyili. Mazkur tamoyilning mazmun – mohiyati shundan iboratki, har bir millatning o'z ma'naviyatini chuqur anglashi, ongining tarkibiy qismiga aylantirishi jamiyat a'zolari o'rtasidagi qadr hissini boyitib, ularning o'zaro munosabatlarini mustahkamlaydi hamda vatan kelajagi uchun yagona kuch bo'lib birlashishga xizmat qiladi. Ma'naviyat tushunchasi arab tilidan olingan bo'lib, "ma'nolar majmui" degan ma'noni anglatadi.

Ma'naviyat insonning butun umri davomida uning kuchiga kuch qo'shishga aql, idrok va zakovatini kengaytirib, mustahkamlashga xizmat qiladi. Ma'naviyat va ma'naviy boyliklar, qadriyatlar, davlat, millat, shaxsning bebaho xazinasini va taraqqiyot manbaidir. Ma'naviyat tushunchasi kishilarning falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, axloqiy, diniy tasavvurlari majmui. Shu nuqtai nazardan qaraganda, O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I. Karimov ma'naviyatga quyidagicha ta'rif beradi: "Ma'naviyat haqida gap ketar ekan, men, avvalo, insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, inson ichki olamini boyitadigan, uning iymon-irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyg'otadigan qudratli botiniy kuchni tasavvur qilaman". Ma'naviyat aniq shakllarda namoyon bo'ladigan ijtimoiy hodisadir. U faqat insonga xos xususiyatdir. Inson ma'naviyat bilan tirik. Ma'naviyat insonga insoniy mazmun baxsh etadi. Ya'ni, odam farzandi ma'naviyat sohibi bo'lganligi, aql-idrok va tafakkurga, imon va e'tiqodga, odob-axloqqa, sharm-hayo va or-nomus singari fazilatlarga ega bo'lgani uchun inson degan sharafli nomga sazovordir. Ma'naviyat insonlarning o'zaro munosabatlarida, uning hayotiy tajribalari davomida shakllanadi va rivojlanadi.

Har bir inson o'z ma'naviyatini o'zini shaxs sifatida anglagandan boshlab, to umrining oxirigacha shakllantirib va rivojlantirib boradi. Shuning uchun ham jamiyat a'zolarining ma'naviyatini yuksaltirish, ijtimoiy hayotning har qanday sohasidagi munosabatlarni ma'naviy asoslarda yo'lga qo'yish milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy-axloqiy masalalarining asosiy tamoyillaridan biri sifatida baholanadi. Insonlar ma'naviyatini yuksaltirishda ko'p asrlar davomida yuzaga kelgan, ajdodlar dahosini o'zida namoyon etadigan, xalqning umumiy va bebaho boyligi sifatida e'tirof etiluvchi ma'naviy merosning o'rni beqiyosdir. Ma'naviy meros tarkibiga tarixiy, ilmiy, madaniy va diniy merosni kiritish mumkin. Zero, ajdodlarimiz qoldirgan boy ma'naviy meros, jumladan, "Avesto"da ilgari surilgan ezgu g'oyalar, Forobiy, Navoiy, Bobur, Furqat, Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Avloniy va shu kabi bir qator allomalar asarlarida ifodalangan yuksak umuminsoniy fazilatlar ma'naviyatimizning qadimiyligini, mazmunan chuqurligini va shu bilan birgalikda bugungi kundagi salohiyati cheksiz ekanligini to'la namoyon etadi. Mazkur ma'naviy merosni ilmiy asosda to'la o'rganib chiqish, hali o'rganib ulgurilmaganlarini atroficha tadqiq etish har bir shaxsga milliy ma'naviyatning tarkibiy qismi hisoblanuvchi mamlakatning, millatning, xalqning ajralmas bo'lagi ekanini his etish imkonini beradi. Milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy-axloqiy masalalari tarkibiga kiruvchi milliy qadriyatlarni saqlab qolish hamda yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, shuningdek, milliy an'ana va urf-odatlarini o'zida mujassamlashtirgan ma'naviy munosabatlarni shakllantirish tamoyillarining vujudga kelish ilk makoni – bu, shubhasiz, oiladir. Zero, oila avlodlararo aloqa muhiti demakdir. Shu sababdan ham milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiyahloqiy masalalarining navbatdagi tamoyili aynan, "jamiyatda oila institutini mustahkamlash hamda unda ma'naviy muloqotni ta'minlash" deb nomlanadi. Har qanday davrda ham jamiyat va davlat aholi sonining bir maromda o'sib borishi, muayyan an'analar va muqaddas udumlarning saqlanib, avloddan-avlodga yetkazilib turilishidan manfaatdor bo'lgan. Buyuk rus psixologi A.N.Leontev avlodlararo muloqotning jamiyat taraqqiyoti uchun ahamiyatini o'rganib, ilk asarlaridan birida, agar shunday muloqot bo'lmaganida, taraqqiyotning o'zi ham mutloq bo'lmas edi, deb ta'kidlagan. Bu vazifani bajarishda jamiyatning muhim bo'lagi bo'lmish oilaning roli kattadir. Har bir jamiyatning betakror qadriyatlari, o'lmas merosi, avloddan-avlodga o'tib boradigan an'analari bo'ladi. fuqarolik holatlari, madaniy o'sish, madaniy yuksalishga xizmat qiluvchi qadriyatlarning saqlanib kelayotganligi ham oila tufaylidir. Masalan, shunday oilalar sulolasi borki, ular asrlar osha u yoki bu muqaddas qadriyatlarni kasb-kori, turmush tarzi orqali saqlab keladi. Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini. Oilaning mustahkamligi bevosita jamiyatning mustahkamligiga daxldor tushuncha.

O'zbek xalqining yirik ma'rifatparvar olimi Abdurauf Fitrat o'zining "Oila yoki boshqarish tartiblari" nomli asarida bu haqda quyidagi fikrlarni bildirib o'tgan: Dunyoda izzat va saodat tolibi bo'lmagan birorta qavm yo'q. Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi. Qayerda oila munosabati kuchli intizom va tartibga tayansa, mamlakat va millat ham shuncha kuchli va tartibli bo'ladi. Agarda bir mamlakatning aholisi axloqsizlik va johillik bilan oilaviy munosabatlarini zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo'l qo'ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, milliy g'oyani rivojlantirishning ijtimoiy-axloqiy masalalarini o'rganish hozirgi davrda ilmiy-nazariy, amaliy ahamiyatga ega. Uning ilmiy-nazariy jihati "milliy g'oya" - jamiyat taraqqiyotini belgilab beruvchi asosiy kategoriyalardan biri ekanligini hisobga olgan holda, uni rivojlantiruvchi ijtimoiy asoslarni tadqiq etish, izlanishlar natijasida yuzaga chiqqan ijtimoiy asoslarni axloq normalari bilan umumlashtirgan holda bugungi davr milliy g'oyasini rivojlantirishning asosiy tamoyillarini yaratishdan iborat. Amaliy jihati esa milliy g'oyani rivojlantirishga mo'ljallangan ijtimoiy-axloqiy qadriyatlarni jamiyatning barcha qatlamlariga, jumladan, oila va yoshlar, ularning ta'lim-tarbiya jarayonlariiga tadbiq etish, targ'ibot ishlarini milliy qadriyatlarni saqlab qolish hamda yosh avlodni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, milliy an'ana va urfodatlarni o'zida mujassamlashtirgan ma'naviy munosabatlarni shakllantirish, shuningdek, jamiyatda oila institutini mustahkamlash hamda unda ma'naviy muloqotni ta'minlash tamoyillari bilan uzviy bog'liqlikda olib borishdan iboratdir.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Pedagogika M.X.To'xtaxodjayeve Toshkent 2010 280 bet.
2. Yusubov D.A., Saitxodjeyev X.B., Mavlyanov A.A.. Falsafa. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV akademiyasi, 2012. - bet 240.
3. D.A. Yusubov, X.B. Saitxodjeyev, A.A. Mavlyanov. Philosophy – T.: Academy of the MIA of the Republic of Uzbekistan, 2012. – page 240)
4. Vasila Karimova. Oila psixologiyasi – T.: Fan va texnologiya, 2008.

